

De Boomvalk *Falco subbuteo* in de omgeving van de Groote Peel in zuidoostelijk Noord-Brabant in 1985-2000

Theo van de Mortel

Van 1970 tot en met 1982 liep ik als assistent-ringer mee met Th. Lammers uit Maarheeze. In die periode ringden we heel wat Boomvalken in Noord-Brabant. Helaas is de heer Lammers veel te vroeg overleden, in 1982. Ik beschik niet over de gegevens van de boomvalknesten noch van het aantal jongen dat we toen hebben geringd. In onderstaand overzicht beperk ik me daarom tot de nesten die ik vanaf halverwege de jaren tachtig zelf heb gevolgd. Hoewel het aantal nesten per jaar niet erg groot is, wordt wel duidelijk dat een lange adem uiteindelijk toch resulteert in een forse steekproef. Enkele resultaten betreffende habitatkeus en broedresultaten zullen hier de revue passeren. Deze gegevens zijn een belangrijk referentiepunt voor een soort die de afgelopen decennia aanzienlijke veranderingen te zien heeft gegeven, zowel wat betreft verspreiding en talrijkheid binnen Nederland (Bijlsma 1980, Goutbeek & Izaaks 2001, SOVON 2002), als wat betreft het broedsucces (Potters 1999, Rozemeijer 2005). De Boomvalken in de omgeving van de Groote Peel bewonen wat je zou kunnen noemen de "klassieke" broedplaatsen op zandgrond, een keuze die in Nederland inmiddels schaars is geworden. De afgelopen twee decennia is de soort immers in toenemende mate in open cultuurland in West- en Noord-Nederland gaan broeden, terwijl de traditionele broedplaatsen in bossen in Oost- en Midden-Nederland zijn leeggelopen (Bijlsma *et al.* 2001, SOVON 2002). Alleen in Zuid-Nederland weet de Boomvalk zich nog te handhaven in bossen, zoals mag blijken uit onderstaand verhaal.

Plaats en werkwijze

Het onderzoek werd door mij gedaan in de periode van 1985-2000, en wel in de wijde omtrek van De Peel in Noord-Brabant en Limburg. Rond 1930 is op de Noord-Brabantse heidevelden begonnen met de grootschalige aanplant van grove den *Pinus sylvestris*. Dit was vooral bedoeld voor de houtproductie, onder andere om te voldoen aan de vraag naar stuthout in de kolenmijnen van Limburg. Toen de kolenmijnen rond 1970 dicht gingen, zijn veel percelen in Noord-Brabant gedund of in zijn geheel verwijderd (kaalkap). Daardoor werd het bos gevarieerder en aantrekkelijker als leefgebied voor een aantal vogelsoorten, waaronder roofvogels als Havik *Accipiter gentilis*, Buizerd *Buteo buteo*, Torenvalk *Falco tinnunculus* en Boomvalk *F. subbuteo*.

Voorkomen van Boomvalken

Vanaf 1985 constateerde ik in oostelijk Noord-Brabant op de volgende locaties broedsels van Boomvalken: Asten, Someren, Deurne, Liessel, Maarheeze, Soerendonk, Budel, Heeze, Leende, Sterksel, Nederweert, Weert, Aalst, Borkel, Bergeyk, Eersel en Luyksgestel.

Broedplaatskeuze

In mijn onderzoeksgebied ging de voorkeur van de Boomvalk uit naar bosranden en dun beboste percelen. Vaak zijn deze gelegen op een verhoging in het landschap, en is een onbelemmerd uitzicht gewaarborgd. Na kaalkap of dunning gebruikten de Boomvalken twee tot drie jaar lang de aanliggende bosranden als broedplaats. De kaalkappen werden opnieuw beplant met douglasspar *Pseudotsuga menziesii*, Corsicaanse den *Pinus nigra maritima* of grove den. Als deze een hoogte hadden bereikt van ongeveer de helft (6 m) van het ernaast gelegen dun beboste perceel, verdween het broedpaar om zich op een andere geschikte plek niet ver uit de buurt te vestigen. Meestal bedroeg de afstand tussen beide broedplaatsen 100 tot 500 m. Zo handhaafde in de periode 1970 tot en met 2000 een paartje zich in een gebied van één vierkante kilometer; slechts 3 keer kwamen zij nèt buiten dit vlakje tot broeden. Kennelijk zijn sommige broedplaatsen zó aantrekkelijk dat Boomvalken er over een lange periode aan vasthouden. (Ik weet natuurlijk niet met zekerheid of het om het zelfde paar gaat.)

Foto 1. In dit perceel broedde de Boomvalk van 1970 tot en met heden (Theo van de Mortel).
This woodlot has been in use as a breeding site of Hobbies since 1970.

In een ander territorium verplaatste het lokale paartje (ook hier: niet noodzakelijkerwijs steeds dezelfde) zich in 1970-2000 maar één keer naar het ernaast gelegen perceel; aan deze broedlocatie is in al die jaren nagenoeg niets veranderd.

Aan de andere kant kwam het voor dat een paartje Boomvalken één of twee jaar op een naar mijn inzicht goede locatie tot broeden overging, om dan plotseling te verdwijnen.

Nestkeuze

De Boomvalk kiest meestal een nest van de zwarte kraai *Corvus corone* als broedplaats uit, niet zelden een recent bewoond nest waarvan een maand eerder kraaien zijn uitgevlogen. In mijn onderzoeksgebied betrof dat 93% van de nesten. De ervaring heeft mij geleerd dat Boomvalken bijzonder alert zijn; het nest kan zelden onopgemerkt worden benaderd. Het nest bevindt zich bijna altijd in de zoom van het bos, en op een plaats waar de Boomvalk ruim zicht heeft op de omgeving. In de buurt van het nest kom je vaak een dode boom tegen of een dode tak in een boom; dit is de favoriete zitplaats van het mannetje en, als er wat grotere jongen zijn, ook van het vrouwtje. Vanaf deze zitplaats wordt in gaten gehouden wat er zich in de omgeving afspeelt. Onder deze zitplaats vind je ook de geplukte veertjes van kleine vogels als huismus, boerenzwaluw en gierzwaluw.

Foto 2. Kenmerkend broedplaats van Boomvalken in oostelijk Noord-Brabant (Theo van de Mortel). Dit broedperceel ligt op een verhoging in het landschap; de Boomvalk broedde er van 1985-92. Zuidelijk van het bos ligt een weiland, aan west- en noordkant lagen kaalkappen en de oostzijde was dun bebost met loofbomen. Aan het perceel is tot op heden niets veranderd, alleen de kaalkappen zijn beplant met grove den. Deze hadden in 1993 een hoogte bereikt van ongeveer zes meter, als gevolg waarvan de Boomvalk uit het perceel verdween en er vlakbij een nieuwe broedplaats in gebruik nam. *Typical breeding site in the study area in eastern Noord-Brabant, with breeding site on an elevation in the landscape, surrounded by meadows, clear-cuts and sparsely forested woodlands. This site was in use between 1985 and 1992, until the regrowth of Scots pine on the clear-cuts reached a height of 6 m. The pair then switched to a nearby site.*

De nesten werden 2x in een hoogspanningsmast in open cultuurlandschap aangetroffen, 1x in een els *Alnus glutinosa* (in een gemend loofbos in een open cultuurlandschap), 1x in een populier *Populus nigra* (in enkele aangeplante populieren), 6x in zomereik *Quercus robur* (waarvan 1x in een eikenbos in open cultuurlandschap), 3x in een rij oude eiken in open cultuurlandschap, 2x in een groep eiken tegen een grove den-bos aan en 64x in een grove den (waarvan 5x in een los liggend perceel midden in open cultuurlandschap, 7x in een perceel zeer dun bebost met grove den, en 52x in percelen langs een kaalkap).

Broedresultaten

Van 1985 tot en met 2000 ringde ik op 74 nesten in totaal 178 jonge Boomvalken (Tabel 1). Het aantal jongen per nest varieerde van één tot vier, en beliep gemiddeld 2.40 (standaardafwijking = 0.82, N = 74 nesten). Hoewel de jaarlijkse steekproef klein is, lijkt er over dit tijdvak geen structurele verandering in het jongental per succesvol paar te zijn opgetreden. Natuurlijk zijn er in deze periode ook een aantal mislukte broedsels geweest, of waren de jongen al uitgevlogen op het moment van nestcontrole. In totaal moet ik over deze periode meer dan 100 nesten hebben gevolgd.

Tabel 1. Aantal uitgevlogen jongen per succesvol paar Boomvalk in zuidoostelijk Noord-Brabant in 1985-2000. *Number of chicks ringed on successful Hobby nests in southeastern Noord-Brabant in 1985-2000.*

Jaar <i>Year</i>	Nesten <i>Nests</i>	Uitgevlogen jongen/succesvol nest <i>No. chicks/successful nest</i>				Gemiddeld <i>Mean</i>
		1	2	3	4	
1985	3	0	2	1	0	2.33
1986	5	0	2	2	1	2.80
1987	11	3	1	7	0	2.33
1988	6	1	2	3	0	2.33
1989	9	2	2	4	1	2.44
1990	2	1	0	1	0	2.00
1991	2	1	0	1	0	2.00
1992	1	0	0	1	0	3.00
1993	3	0	0	3	0	3.00
1994	7	0	1	6	0	2.86
1995	4	1	3	0	0	1.75
1996	4	2	1	1	0	1.75
1997	2	0	1	1	0	2.50
1998	4	1	0	3	0	2.50
1999	9	1	3	5	0	2.44
2000	2	1	0	1	0	2.00
Som <i>Sum</i>	74	14	18	40	2	2.40

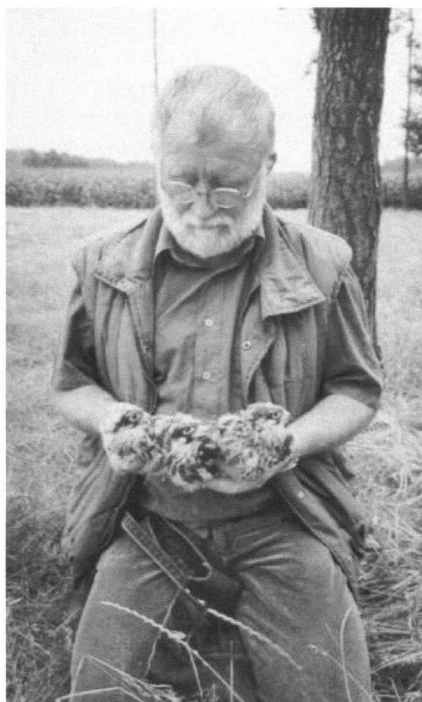

Foto 3. Het ringen van jonge Boomvalken, zomer 1998 (Jan Biemans). Ringen gaat niet altijd gemakkelijk (links); de ladder is 12 m hoog, en moest met een ander worden ondersteund. Foto rechts: ringer met nestinhoud (daar doe je het uiteindelijk voor). *Ringling Hobby chicks is not always easy; this nest could only be reached by using a ladder of 12 m high. Other picture shows result.*

Discussie

Kaalkappen op voormalige heidevelden of zandverstuivingen zijn van nature warm en droog. Ze kennen een grote rijkdom aan insecten, zowel kruipende als vliegende. Dit dorado voor insecten en zangvogels is aantrekkelijk voor Boomvalken, die immers overwegend kleine zangvogels en vliegende insecten (libellen, grote kevers, vlinders) eten. Bovendien zijn bosranden langs kaalkappen de ideale broedplaatsen van kraaien, met tot gevolg dat er veel kraaiennesten zijn te vinden met een goed uitzicht over de omgeving. Boomvalken maken bij vestiging in het voorjaar graag een keus uit een ruim nestaanbod (Bijlsma 1980).

In 1911-2000 werden in Nederland in totaal 2465 Boomvalken geringd, overwegend nestjongen (Buijs & Thomson 2001); in 1985-90 waren dat er 344, en in 1991-2000 nog eens 875. Vanaf 1985 tot en met 2000 ringde ik zelf 178 nestjongen, dus 14.6% van alle in Nederland geringde Boomvalken.

Met een gemiddeld aantal geringde jongen per succesvol nest van 2.40 lijken er in oostelijk Noord-Brabant geen problemen te zijn op het reproductievlak (het landelijk gemiddelde in 1996-2005 schommelde met 2.2-2.5 in dezelfde orde van grootte; bijlage 5 in Bijlsma 2006). Evenmin kon in het reproductiecijfer een trend in de tijd worden gevonden: de huidige Boomvalken doen het nog steeds heel behoorlijk (maar let wel: het gaat om succesvolle paren, en zegt dus niets over het aandeel mislukte of niet-broedende paren).

Summary

Mortel T. van de 2006. The Eurasian Hobby *Falco subbuteo* breeding near the Groote Peel in southeastern Noord-Brabant in 1985-2000. De Takkeling 14: 163-168.

In 1985-2000, 178 chicks in 74 successful nests of Eurasian Hobbies were ringed in the southeastern part of the province of Noord-Brabant (southern Netherlands), i.e. 14x 1, 18x 2, 40x 3 and 2x 4 chicks (Table 1). Hobbies in this region showed a clear preference for breeding in nests of Carrion Crow *Corvus corone* (93%). Out of 138 nests, only 8 were situated in open farmland (2x in electricity pylon, rest in *Alnus glutinosa*, *Populus* sp. and *Quercus robur* in small woodlots or rows of trees), the rest mainly in Scots pine *Pinus sylvestris* in forest edges and along clear-cuts. Nesting in the latter habitat was possible until the newly planted trees had reached a height of some 6 metres; the birds switched to nearby sites when this had happened. Overall, Hobbies breeding in woodland showed high site fidelity. One particular site, covering 1 km², had been occupied almost continuously from 1970 through 2000; in only 3 years nesting occurred just outside this plot (it is not known how many different individuals were involved).

Literatuur

Bijlsma R 1980. De Boomvalk. Kosmos, Amsterdam/Antwerpen.

Bijlsma R.G. 2006. Trends en broedresultaten van roofvogels in Nederland in 2005. De Takkeling 13: 6-53.

Boer P. de 2002. Boomvalk *Falco subbuteo*. In: SOVON Vogelonderzoek Nederland, Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000: 168-169. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.

Buijs R.J. & Thomson D.L. 2001. Van 1911 tot en met 2000: een overzicht van geringde en teruggemelde vogels in Nederland. Op Het Vinkentouw 95: 2-88.

Goutbeek K. & Izaaks A. 2001. Het voorkomen van de Boomvalk *Falco subbuteo* rond Nijmegen sinds 1970. De Takkeling 9: 209-222.

Potters H. 1999. Belabberd nestsucces bij Boomvalken *Falco subbuteo* in westelijk Noord-Brabant. De Takkeling 7: 75-76.

Rozemeijer G. 2005. Broedende roofvogels op Noord- en Zuid-Beveland in 2000-05. De Takkeling 13: 220-227.

Adres:

A. Kuypersstraat 4, 5712 CK Someren (t.mortel2@chello.nl)